

УДК 373.2.02:615.85

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-1-44>**Віолета ГОРОДИСЬКА,***orcid.org/0000-0002-2415-4317*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *vgorodiska@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ ДЕНДРОТЕРАПІЇ ЯК РІЗНОВИДУ ПРИРОДОЛІКУВАННЯ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано сутність поняття "дендротерапія"; висвітлено важливість цієї естетотерапевтичної технології для формування позитивного психологічного стану дошкільника. Увиразнено специфіку природотерапевтичних засобів при організації освітнього процесу у сучасних закладах дошкільної освіти. З'ясовано вплив дендротерапії як складової здоров'язбережувального середовища на відновлення психічного потенціалу дітей, а також на їх загальний розвиток.

Зосереджено увагу як на профілактичних, так і на лікувальних чинниках довкілля, що сприяють поліпшенню здоров'я дошкільнят.

Проаналізовано особливості дендротерапії (терапії деревами) як однієї з найцікавіших складових природних (рослинних) лікувальних засобів. Висвітлено лікувальний ефект дерев та його значення для психологічного комфорту дошкільників. З'ясовано, які саме дерева стимулюють до діяльності (листяні та хвойні), які – заспокоюють, урівноважують дітей, знімають утому, вгамовують роздратованість тощо.

Виокремлено способи заохочення дітей до пізнання різних порід дерев, а також формування вміння їх розрізняти за зовнішніми показниками.

Зосереджено увагу на методичних аспектах використання дендротерапії у таких формах організації освітнього процесу, як екскурсії, прогулянки природно-релаксаційними стежками садом на території закладу дошкільної освіти та парком, лісом, алеєю за його межами тощо.

Охарактеризовано лікувальні властивості окремих видів дерев, що утворюють здоров'язбережувальне середовище.

Наголошено на необхідності мотивації дошкільнят до здорового способу життя як важливому завданні освітрян у ЗДО.

Увиразнено вплив технології дендротерапії та інших сучасних естетотерапевтичних засобів на формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників, пропагування здорового способу життя, вірогідних шляхів відпочинку та релаксації.

Ключові слова: естетотерапевтична технологія дендротерапія (деревоотерапія), лікування деревами, здоров'язбережувальне середовище, дошкільники.

Violeta HORODYSKA,*orcid.org/0000-0002-2415-4317*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education

Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *vgorodiska@ukr.net*

THE USE OF DENDROTHERAPY AS A VARIETY OF NATURAL TREATMENT IN MODERN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

The article substantiates the essence of the concept of "dendrotherapy"; the importance of this esthetic therapy technology for the formation of a positive psychological state of a preschooler is highlighted. The specificity of natural therapeutic means in the organization of the educational process in modern preschool education institutions is highlighted. The effect of dendrotherapy as a component of a health-preserving environment on the recovery of children's mental potential, as well as on their general development, has been clarified.

Attention is focused on both preventive and curative factors of the environment that contribute to improving the health of preschoolers.

The features of dendrotherapy (tree therapy) as one of the most interesting components of natural (plant) therapeutic agents are analyzed. The medicinal effect of trees and its importance for the psychological comfort of preschoolers are highlighted. It was found out which trees stimulate activity (deciduous and coniferous), which calm, balance children, relieve fatigue, calm irritability, etc.

Ways of encouraging children to learn about different types of trees, as well as the formation of the ability to distinguish them by external indicators, are highlighted.

Attention is focused on the methodical aspects of using dendrotherapy in such forms of organizing the educational process as excursions, walks along nature-relaxation paths in the garden on the territory of the preschool education institution and in the park, forest, alley outside its borders, etc.

The medicinal properties of certain types of trees that form a health-preserving environment are characterized.

It is emphasized the need to motivate preschoolers to a healthy lifestyle as an important task of educators in preschool education.

The impact of dendrotherapy technology and other modern esthetic therapeutic tools on the formation of health-care competence of preschoolers, promotion of a healthy lifestyle, and possible ways of rest and relaxation is emphasized.

Key words: esthetic therapy technology, dendrotherapy (tree therapy), treatment with trees, health-preserving environment, preschoolers.

Постановка проблеми. Запровадження й широке використання новітніх здоров'язберезувальних, естетотерапевтичних технологій сьогодні визначається фахівцями як пріоритетна потреба і виклик для суспільства ХХІ століття.

У воєнний час, який особливо насичений стресовими ситуаціями, сучасні педагоги й батьки все частіше помічають психологічну нестабільність та агресивні прояви поведінки дітей, труднощі їх адаптації до ЗДО. Дошкільнята надто легко піддаються негативним соціальним впливам, стаючи все більш дратівливими. Складні соціальні обставини спричиняють постійне травмування дитячої психіки, дисбаланс у внутрішньому стані дітей, їхньому особистісному нездоровому середовищі. Сьогодні наляканими є не лише діти, а й батьки, родичі, друзі, знайомі, пригнічені тривогою, ненавистю й озлобленістю. Усе це закладає фундамент так званого особистісного неблагополуччя.

Аналіз досліджень. Можливості використання природотерапії як однієї зі складових естетотерапевтичних технологій відстежували такі вітчизняні дослідники В. Білан, В. Бондаренко, Т. Бережна, Л. Колток, Т. Шаповалова та ін. Питанням естетотерапевтичних технологій загалом займається науковець О. Федій, яка вирізняє серед них ті, що ґрунтуються на природних засобах: аеротерапія; пісочна терапія; літотерапія; ландшафтотерапія; анімалотерапія; дельфінотерапія; іпотерапія, смакотерапія; аромотерапія; квітковотерапія, дендротерапія (Федій, 2007: 199).

Актуальність означеної проблематики та її недостатня розробленість зумовили вибір теми нашої наукової розвідки, метою якої є обґрунтування ефективності використання естетотерапевтичної технології – природотерапії (дендротерапії) у сучасних ЗДО для здоров'язберезувального середовища дітей.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дошкільні педагоги стурбовані збільшенням кількості все масовішими проявами дисфункцій у здоров'ї вихованців, дисгармонії в їхньому осо-

бистісному розвитку. Починаючи з дошкільного віку помітними стали дисфункції, дисгармонії в особистісному зростанні і формуванні дітей.

Емоційне неблагополуччя призводить до відхилень у психіці дитини, порушень у неї соціальних позитивних контактів. Почуття страху, тривожності, відлюдкуватості, агресивності, що виникають у дітей за відсутності відповідних коригуючих заходів, закріплюються та перетворюються на негативні риси характеру, гальмуючи особистісний розвиток. З огляду на зазначене увиразнюються актуальність і необхідність надання конкретної психолого-педагогічної допомоги дітям, що відчувають дискомфорт та дисгармонію у взаєминах із особами, котрі їх оточують. Головне завдання педагогів сьогодні полягає в тому, щоб спільно із сім'єю допомогти дітям набутти стану душевної рівноваги, спокою, захищеності, задоволення своїм життям, тобто створити всі належні умови для досягнення внутрішнього психологічного комфорту.

Питання впровадження у педагогічний процес ефективних методик запобігання дисгармонійного розвитку особистості дитини є надзвичайно актуальним у наш воєнний час.

Як зазначає науковець Л. Колток, сучасна медицина займається не здоров'ям, а хворобами, не профілактикою, а лікуванням (Колток, 2018: 170). Тому доречним постає розгляд сучасних естетотерапевтичних технологій щодо створення здоров'язберезувального середовища з метою профілактичних засобів та впровадження окремих їх видів у діяльність ЗДО.

Сьогодні масового розповсюдження набувають різні види естетотерапії. На думку О. Федій, особливо цікавими серед них є ті, що ґрунтуються на використанні природних засобів: водна терапія; аеротерапія; пісочна терапія; літотерапія; ландшафтотерапія; анімалотерапія; дельфінотерапія; іпотерапія, дендротерапія; смакотерапія; аромотерапія; квітковотерапія тощо (Федій, 2007: 199).

Зі свого боку, дослідниця В. Білан у царині природи розрізняє ще й такі природотерапевтичні засоби, як ландшафт (*натуротерапія*), пісок (*пісочна терапія*), каміння (*літотерапія*), вода (*акватерапія*), повітря (*аеротерапія*), рослини (*фіто-, квітко-, дендротерапія*), шум (*шумотерапія*), тварини (*анімотерапія – інпо-, феліно-, кін-, есте-, пет-, дельфінотерапія*), аромат (*аромотерапія*), смак (*смакотерапія*), колір (*кольоротерапія*), світло (*світлотерапія*) (Білан, 2018: 27).

Кожен із видів естетотерапевтичних технологій доцільно інтегрувати за предметними, часово-просторовими, колірними, звуковими корекційно-педагогічними засобами. Роль естетичних засобів у психолого-педагогічній роботі полягає в тому, що форма, колір, звук, час і простір, динаміка, ритм, темп, виконують регулювальну й катарсичну функції. Маючи енергетичну природу, вони позитивно впливають на душевний стан, соматичку, психіку та свідомість аномальної дитини, оздоровлюють її організм (Білан, 2018: 27).

Тому доцільним вбачаємо саме розгляд однієї з естетотерапевтичних технологій – природотерапії як складової здоров'язбережувального середовища задля відновлення психологічного стану дітей дошкільного віку у вітчизняних ЗДО.

Охарактеризуємо детальніше один із різновидів природотерапії – **деревотерапію (дендротерапію)**.

Деревотерапія (лат. *dendrotherapia* < грец. *dendron* – дерево + *therapeia* – лікування) – це один із видів естетотерапевтичних технологій, основним засобом якого є дерево, чий цілющі властивості зумовлюють чудовий лікувальний ефект.

У наукових розвідках дослідники використовують кілька термінів цього профілактичного методу для вихованців ЗДО: деревотерапія, дендротерапія, чи терапія деревами. Усі вони означають живе спілкування з деревами з метою профілактики та лікування дошкільників. Спокоєвіку відомо, що дерева мають позитивну енергетику, яка допомагає у подоланні і навіть розв'язанні певних психологічних проблем.

Науковці стверджують, що дерева на відміну від інших рослин, живуть довго, володіють великим внутрішнім потенціалом і можуть успішно протистояти ударам стихії чи іншим руйнівним чинником довкілля.

Скажімо такі дерева, як береза, клен та горіх узагалі ніколи не зазнавали жодного удару блискавки. Їх, до речі, називають деревами-оберегами. Дерева є своєрідними соціальними живими істотами, які комунікують між собою, а свої оповіщення посилають через кореневу мережу (і навіть

через листя), об'єднуючись з іншими деревами, спілкуються також через систему коріння.

Відомо, що дерева – це не лише окраса лісів, вулиць, алей, а й чудові очисники повітря, що мають чудодійні лікувальні властивості. Тому не випадково у боротьбі з недугами наші предки завжди зверталися до дерев, їхнього біополя. Після такого дивного, на перший погляд, лікування хворі відчували поліпшення настрою, відновлення сил, потужний приплив енергії.

Іноді, коли з'являються проблеми або неможливо знайти вихід зі складної ситуації, ми самі відчуваємо потребу у поповненні життєвих сил та енергії.

Невичерпним їх джерелом була, є і залишатиметься природа. Рослини, які живуть поруч – у лісі, парку, саду, є незамінними природними помічниками у лікуванні та боротьбі зі стресами.

Багато порід дерев цінні не лише своїм листям, бруньками чи корою, а й своїми біоенергетичними властивостями. Наші пращури вважали, що дерева з'єднують небо із землею, а в сиву давнину давали прихисток під своїми кронами численним язичницьким богам. Тому не випадково і сьогодні, прогулюючись лісом, парком, алеєю, ми відчуваємо потужний приплив енергії, поліпшення настрою, поповнення сил і внутрішнє м'язове розслаблення. Як наголошують медики, прогулянки, екскурсії у природу є просто незамінними природними вітамінами для дітей, а спостереження за птахами, комахами, рослинами, насолода від світу звуків і запахів довкілля сприяють швидкому підвищенню рівня серотоніну у дітей.

Жодну людину, яка упродовж лише 1,16 хв. спостерігатиме за барвами і звуками літнього лісу, не залишить байдужою його краса.

Сучасні фітотерапевти одногласно стверджують, що більшість дерев мають дивовижні, не завжди нам відомі цілющі властивості, лікуючи своїм біополем, передаючи нам космічну енергію. На думку фахівців, максимальним терапевтичним ефектом володіють дерева у період із квітня до жовтня.

Давно зауважено, що дерева лікують душу й тіло людини. Здебільшого вони позитивно впливають на нас. Якоїсь винятково негативної дії дерева на людину не зафіксовано, і це доведено вченими. Аби дорослий мав можливість і потребу у спілкуванні з деревами, відчував при цьому власні неповторні емоції, розумів, яке саме дерево може допомогти йому в подоланні його проблеми, необхідно ознайомлювати його ще з дошкільного віку із природними особливостями дерев, їхніми корисними властивостями для відпочинку чи

релаксації. Лише за такої умови людина в дорослому віці зможе розпізнати і відчувати свого «охоронця» зі світу природи та регулярно знаходитиме час на спілкування з ним.

Дослідники розрізняють два типи дерев: **листяні** (клен, береза, вільха, дуб, осика, ясен, верба, каштан, тополя, бук, акація, липа) та **хвойні** (сосна, ялина, ялиця, туя, кедр, модрина).

Охарактеризуємо їх детальніше.

До найбільш поширених належать **листяні дерева** з позитивною енергетикою. Так, наприклад, *клен* активно застосовують у дендротерапії, а дотики до нього заряджають позитивною енергією, позбавляють від депресії, негативних думок і втоми. Різнобарвні кленові листки – дари природи – восени збирають і використовують із дітьми у ЗДО для виготовлення відповідних виробів, прикрас і гербаріїв, а також осінніх натюрмортів.

Дерево клена досить, так би мовити, «доброзичливе» до людини. Особливо корисними є прогулянки кленовими алеями, де ця порода дерев утворює потужне біополе. Клен заспокоює нервову систему, втихомирює лють, гнів, дарує впевненість у собі.

Фахівці стверджують, що контакт із деревом *берези* повертає спокій, відновлює сили, додає бадьорості, підвищує тонус судин, лікує серцево-судинні захворювання. «Спілкування» з березою усуває депресію, загострює інтуїцію, загалом активізує до діяльності, а березові гілки з молодим листям за 2–3 години здатні нейтралізувати всі хвороботворні бактерії у приміщенні.

Дерево *вільхи* чинить дезінфікуючу, бактерицидну, протизапальну, болезаспокійливу, кровоспинну, ранозагоювальну дію. Дратівливих, гіперактивних дітей вільха гарно заспокоює.

Дуб бадьорить душу і тіло, додає життєвої енергії, мобілізує зусилля, зміцнює віру у власні сили, активізує імунну систему при хронічних захворюваннях, поліпшує роботу мозку та допомагає сконцентрувати увагу й волю. Це дерево сприяє позитивному мисленню, позбавляє від втоми, нормалізує кровообіг і скорочує період одужання хворої людини.

Осика – особливе дерево, що має надзвичайно сильну добру енергетику, бо, як вірили, ще наші предки, відганяє будь-яку нечисть. Осика чудово лікує органи дихання. Кора проявляє численні терапевтичні дії: антимікробні, протизапальні, кашлезаспокійливі, протипаразитарні, загальнозміцнювальні, знеболювальні тощо. Крім того, кору доцільно використовувати, аби зміцнити імунітет, налагодити функції внутрішніх органів, поліпшити, збагатити організм цінними вітамінами й мінералами (Кора осики, б.р.).

Осика знімає зубний біль, заспокоює біль від сильного удару. Ще з давніх часів гілочки осики клали під подушку дітям, щоб міцно і спокійно спали, аби їм не снилися страшні сни.

Дотик до стовбура *ясена* заспокоює хворих на неврози, усуває втому, полегшує біль у м'язах, це дерево активізує мисленнєві процеси. А листя ясена наші предки здавна використовували як амулет від «лихого ока».

Древні слов'яни вважали *вербу* символом безперервності життя, родинного вогнища, а в її «слабкості» вбачали своєрідну силу: шалений вітер може зламати навіть дуб або сосну, а верба, що містить багато води, лише гнеться. Верба містить алергени, що подразнюють дихальні шляхи, тому контакт із нею має бути мінімальним (швидше це – милування цим деревом).

Каштан дає змогу відновити внутрішню рівновагу, знімає психічну та нервову напругу, а також допомагає при безсонні та ревматизмі. Біополе цього дерева повертає людині віру у власні сили.

Із ним доцільно «подружитися» особам нетерплячим, нервовим, імпульсивним, схильним до агресії. Перебування поряд із цим деревом заспокоює, допомагає перебороти страх і тривогу.

Тополь має алергенні властивості, тому слід уникати тополиного пуху, котрий спричиняє чхання, кашель, утруднює дихання дітей із захворюванням бронхів.

Дерево *бука* надзвичайно красиве зовні. Значна кількість букових насаджень утворює приголомшливу колонаду, в якій панують тиша, спокій і морок. Бук поліпшує кровообіг, усуває стрес, допомагає сконцентруватися на будь-якій діяльності (Бук, б.р.).

А ось енергія *акації* заряджає бадьорістю, дарує легкість і свіжість.

Липа має дуже сильну енергетику. Вона також заспокоює нерви, знімає напругу, сприяє ясному мисленню, відновленню гармонії і в думках наших, і в почуттях. Це дерево допомагає позбутися депресії, додає життєвого спокою й радості.

Бузина мобілізує до дій, повертає віру у власні сили, позитивно впливає на осіб, схильних до меланхолії та песимізму.

Горобина чинить свій терапевтичний вплив на людей нерішучих, які важко ухвалюють якісь рішення. Енергія горобини додає сили волі, рішучості, відваги. Чорноплідна горобина сприяє омолодженню організму, посилює опірність до різних хворіб та поліпшує настрій. Горобина так само, як і акація, на всіх діє позитивно. Вона – прекрасний лікар. Але, на жаль, її біоенергетичні властивості дещо слабші, ніж в інших дерев (Дерева, які нас лікують, б.р.).

А тепер проаналізуємо лікувальний потенціал хвойних дерев.

Сосна – символ довговічності, наповнює легені киснем, повертає рівновагу і добре самопочуття. А біополе її впливає уже на відстані 5 метрів. Прогулянка сосновим лісом знімає стрес та універсальні думки.

Ялина живе кілька сотень років і є потужним джерелом енергії, тому надає життєвих сил, бадьорості та здоров'я, створює атмосферу затишку. Вчені стверджують, що жодні сучасні медикаменти не чинять такої комплексної лікувальної дії на людський організм, як ялина (та ще й без побічних ефектів) (Лукаш, б.р.).

Туя відмінний очисник повітря, виділяє величезну кількість фітонцидів (майже у два рази більше від звичайних листяних дерев!). Це сприяє підвищенню імунітету, швидшому загоєнню ран, очищенню легень, оздоровленню від алергічних захворювань, за рахунок них підвищується імунітет, швидше відбувається загоєння ран, очищаються легені, проходять алергічні захворювання. Фітонциди цього дерева стимулюють і шлунково-кишкову діяльність, прискорюючи обмін речовин. Посаджені біля дому, на території садка туї здатні рятувати організм людини від численних хворіб (4 факти на користь туї, б.р.).

Кедр символізує безсмертя і могутність. Він накопичує енергію космосу і сили богів, яким поклонялися в язичницькому добу (Кедр, б.р.).

Модрина – заспокійливе дерево. Якщо людину непокоять страхи, сумніви, занепокоєння, тривожність, контакт із ним позбавить від усього цього негативу. Модрина впливає на зцілення від важких нервових розладів, особливо супроводжуваних нападами меланхолії, депресії, а також сприяє оптимістичному світобаченню.

Науковці з'ясували, що дереволікування можна реалізувати як у вигляді релаксації, так і власне терапії.

Дереворелаксація передбачає проведення виокремленого педагогом ЗДО часу на прогулянках, екскурсіях із метою конкретного спостереження за певними деревами (сакури, магнолії, яблуні, вишні та груші), навчання дітей помічати їхні сезонні зміни і красу, насолоджуватися запахом їхніх квітів, розуміти мову дерев, контактувати з ними через доторкання до кори, гілок тощо.

Під час прогулянок *природно-релаксаційними стежками* парком, лісом, вихователю доцільно робити зупинки біля окремих дерев задля практикування серед дошкільнят деревотерапії. Іздавна люди знали, що дерево – потужний природний акумулятор, який з'єднує з Космосом, має надпо-

тужну енергетику, котру спочатку накопичивши, згодом легко віддає для лікувального впливу на людський організм.

З огляду на цю особливість, дослідниця Т. Шаповалова розрізняє два типи дерев:

1) *відбираючий* – зменшує енергію людини, у тому числі й негативну (ялина, тополя, осика, верба, вільха, ялівець, бузок, калина, черемха, всі рослини, що в'ються);

2) *підживлювальний* – збільшує енергетичний потенціал особи (дуб, береза, сосна, акація, каштан, липа, горобина, клен, ясен, модрина, яблуня, вишня).

Після контакту з деревом відбираючого типу рекомендується «підзарядитися» від підживлювального.

На думку Т. Шаповалової, на *релаксаційно-енергетичних зупинках* стежини дерева обов'язково «працюють» у парі: ялівець – береза, ялина – сосна, калина – робінія звичайна, верба – клен тощо (Шаповалова, 2013: 113).

Цілющими властивостями володіють не тільки самі дерева, а й їхні окремі фрагменти, так звані біокоректори: гілочки, плашки, шматочки кори, плоди, насіння [Шаповалова, Мелаш, Ковальчук, 2016: 70]. Якщо немає можливості «поспілкуватися» з живим деревом, доцільно практикувати їх використання (наприклад, масаж долонь рук плодами каштана, 1–2 хв заспокоює, знімає психічну напругу).

Особливо сприятливим для ознайомлення дошкільнят із різними видами дерев є весняний період, коли педагогам ЗДО слід організувати прогулянки парком, лісом, навчаючи дітей милуватися красою рослин.

Не менш важливим у цьому плані є осінній час, коли вихованці стежать за змінами у зовнішньому вигляді дерев, за допомогою вихователя вчать розрізняти різні плоди. Педагоги організують різноманітні ігри та вправи з використанням плодів: шишок, жолудів, каштанів, розвивають сенсорні відчуття дітей, навчають їх виготовляти різні вироби, скажімо, аплікації.

Плоди дерев заспокоюють і урівноважують душевний стан дошкільників у природі, а у груповій кімнаті на заняттях із художньої праці вихователі пропонують створювати з них цікаві композиції.

Підсумовуючи зазначимо, що аналіз сучасних наукових досліджень і практичного досвіду вітчизняного дошкільця свідчать про зростаючий інтерес до питань, пов'язаних зі здоров'язбережувальними педагогічними технологіями у ЗДО. Проте проблема формування у дошкільника здоров'язбережувальної компетентності залишається ще недостатньо розв'язаною.

Основними причинами низького рівня означеної компетентності фахівці вважають:

- відсутність загально визнаного розуміння здоров'язбережувальної компетентності вихованця як комплексного феномену, необізнаність педагогів ЗДО з естетотерапевтичними технологіями, зокрема із дендротерапією, яка містить великий потенціал для поліпшення здоров'я дітей;
- недостатня розробленість теоретико-методичних засад формування здоров'язбережувальної компетентності вихованця, особливо щодо використання вихователями природотерапії;
- нерозробленість змістового і методико-технологічного супроводу вироблення здоров'язбережувальної компетентності дошкільнят у ЗДО.

Висновки

Отже, природотерапія передбачає вплив природних чинників на чуттєву й емоційну сфери психіки дітей. Зокрема деревотерапія діє седативно або збудливо на нервову систему, підсилюючи емоційний фон, допомагаючи нормалізувати внутрішній світ дошкільників. Під час ознайомлення дітей із різновидами дерев та спілкування з ними вихованці переконуються у природному лікувальному ефекті дендротерапії, відчуваючи релаксацію та заспокоєння. Відтак у дошкільнят змінюється ставлення до довкілля (із суто споживацького, прагматичного до естетичного, бережливого), вони починають відчувати, сприймати й розуміти себе частинкою планети Земля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан В.А. Арт-терапія як один із засобів естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 23–28.
2. Бук дерево особливості, застосування, властивості. URL: <https://woodstar.com.ua/buk-derevo-osoblivosti-zastosuvannja-vlastivosti>
3. Дерева, які нас лікують. URL: <https://navchas.com.ua/2019/06/25/dereva-yak-nas-l-kuyut>
4. Кедр опис дерева, посадка і догляд, вирощування кедра з насіння. URL: <https://supermarket-semena.com.ua/keдр-opis-dereva-posadka-i-dogljad-viroshhuvannja/>
5. Колток Л. Природотерапія як складова здоров'язберігаючого середовища в новій українській школі. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти*. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю 14 вересня 2018 року. Бердянськ. 2018. С. 168–173.
6. Кора осики: користь і шкода, лікувальні властивості, протипоказання, відгуки. URL: <https://ideas-center.com.ua/?p=9805%20%С2%A9%20>
7. Лукаш Л. Животворні дерева – ялина і сосна. URL: <https://medychna-akademia.tdmu.edu.ua/>
8. Федій О.А. Естетотерапія : навч. пос. К. : Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
9. Шаповалова Т.Г., Мелаш В.Д., Ковальчук К.І. Гармонізуюча енергетика природи : навч.-метод. посіб. Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 324 с.
10. Шаповалова Т.Г. Інноваційні здоров'язбережувальні технології у сучасному позашкільному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 8–9. С. 111–114.
11. 4 факти на користь туї: чому варто посадити це дерево. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/4-fakti-na-korist-tu-chomu-varto-posaditi-ce-derevo>

REFERENCES

1. Bilan V.A. (2018) Art-terapiia yak odyin iz zasobiv esthetic terapii v korektsiino-pedahohichnii roboti defektoloha [Art therapy as one of the means of esthetic therapy in the correctional and pedagogical work of a defectologist]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii : Pedahohichni nauky – Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series: Pedagogical sciences*, 3. 23–28. [in Ukrainian].
2. Buk derevo osoblyvosti, zastosuvannia, vlastyvoli [Beech tree features, application, properties]. URL: <https://woodstar.com.ua/buk-derevo-osoblivosti-zastosuvannja-vlastivosti> [in Ukrainian].
3. Dereva, yaki nas likuiut [Trees that heal us]. URL: <https://navchas.com.ua/2019/06/25/dereva-yak-nas-l-kuyut> [in Ukrainian].
4. Kedr opys dereva, posadka i dohliad, vyroshchuvannia kedra z nasinnia [Cedar tree description, planting and care, growing cedar from seeds]. URL: <https://supermarket-semena.com.ua/keдр-opis-dereva-posadka-i-dogljad-viroshhuvannja/> [in Ukrainian].
5. Koltok L. (2018) Pryrodoterapiia yak skladova zdorov'iazberihaiuchoho seredovyschcha v novii ukrainskii shkoli. [Naturopathy as a component of a health-preserving environment in a new Ukrainian school]. *Pidhotovka maibutnikh pedahohiv u konteksti standartyzatsii pochatkovoї osvity. Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu 14 veresnia 2018 roku*. [Training of future teachers in the context of standardization of primary education. Materials of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference with International Participation on September 14, 2018], Berdyansk, 168–173. [in Ukrainian].
6. Kora osyky: koryst i shkoda, likuvalni vlastyvoli, protypokazannia, vidhuky. [Aspen bark: benefit and harm, medicinal properties, contraindications, reviews]. URL: <https://ideas-center.com.ua/?p=9805%20%С2%A9%20> [in Ukrainian].
7. Lukash L. Zhyvotvorni dereva – yalyina i sosna. [Life-giving trees – spruce and pine]. URL: <https://medychna-akademia.tdmu.edu.ua/> [in Ukrainian].

-
8. Fedii O.A. (2007) Estetoterapiia [Esthetotherapy]. Kyiv. Center of educational literature. [in Ukrainian].
 9. Shapovalova T.H. & Melash V.D. & Kovalchuk K.I. (2016) Harmonizuiucha enerhetyka pryrody. [Harmonizing energy of nature]. Melitopol : Department of the MDPU named after B. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
 10. Shapovalova T.H. (2013) Innovatsiini zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii u suchasnomu pozashkilnomu osvithnomu prostori [Innovative health-saving technologies in the modern extracurricular educational space]. The image of a modern teacher. Nr. 8–9, 111–114. [in Ukrainian].
 11. 4 fakty na koryst tui: chomu varto posadyty tse derevo. [4 facts in favor of thuja: why you should plant this tree]. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/4-fakti-na-korist-tu-chomu-var-to-posaditi-ce-derevo>. [in Ukrainian].